

חוק הגיוס: כשלים בהצעות הקיימות והמלצות לחקיקה הרצויה

עפר שלח, תמיר הימן ועידית שפרן גיטלמן | 25 בפברואר, 2024

לאחרונה הציגה מערכת הביטחון תיקונים שונים לחוק שירות ביטחון, במטרה מוצהרת להגדיל את סדר הכוח בצה"ל בעקבות האבדות במלחמה, התמשכות המערכה וצרכי הביטחון החזויים לשנים הקרובות. אין חולק של ממש על הצרכים הגדלים, ואולם תזכירים אלה עוררו מחלוקת מכמה סיבות: הכבדת הנטל על הציבור המשרת בסדיר ובמילואים בעוד הציבור הלא-משרת, ובעיקר הציבור החרדי, ממשיך שלא לשאת בנטל כלל; והגדלה משמעותית, ולא קצובה בזמן, של תקופות השירות בסדיר ובמילואים כאשר הצורך ארוך הטווח בכך אינו מבורר כל צרכו. כל זאת בעוד סוגיית גיוס החרדים מגיעה לנקודת קצה, שבה – כדברי היועצת המשפטית לממשלה בתשובה לבג"צ – אם לא תקודם חקיקה בחודשים הקרובים, לא יהיה עוד כל בסיס חוקי לאי-שירותם בצבא. במאמר זה יידונו הליקויים בתזכירי החוק המוצעים ובחלופות שהועלו במערכת הפוליטית ובשיח הציבורי, ויוגשו המלצות לקווי המתאר הרצויים לחקיקה איתנה ציבורית ומשפטית.

"הטרנדיה היא בכשל המוסרי העצום, במדינה שטרם הגיעה אל המנוחה ואל הנחלה ורחוקה היא מחיים של איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, בנושא שלא היה צריך להיות חלק מן הקונוונקטורה הפוליטית אלא נטוע במחויבות לתת כתף למולדת בשעה שאחרים עושים כן, מבלי לפגוע כהוא זה בכך שדלתי תורה יישארו פתוחות תדיר, וייעשה מאמץ בצה"ל לכבד את אורח החיים החרדי"

(השופט העליון אליקים רובינשטיין, מתוך פסיקת בג"צ שפסלה את "חוקי הגיוס", 2017)

תזכירי "חוק הגיוס" (שלמעשה אינו אלא מספר תיקונים לחוק שירות ביטחון) שהופצו בשבוע שעבר עוררו סערה ציבורית. בעיני רבים, צורת פרסומם ותוכנם העידו על נתק בין ההנהגה הפוליטית והצבאית בישראל לרחשי הלב של חלק משמעותי בציבור המשרת, בוודאי בעקבות מלחמת "חרבות ברזל". הדבר עלול להפוך את סוגיית "השוויון בנטל", שבעשורים האחרונים הפכה לסיסמה ריקה במסגרת מאבקי השבטים בישראל, לאחד הנושאים המשמעותיים ביותר במאבק החברתי-פוליטי הצפוי בחודשים הבאים.

בדברי ההסבר לתזכירים נומקו השינויים במצב המלחמה הנמשך, מספר הנופלים והפצועים הגדול במלחמה והצרכים הצפויים בבניין הכוח להגנה ולהתקפה בשנים הקרובות. כל אלה הם צרכים של ממש; קיימת הסכמה בציבור שיש צורך להגדיל את סדר הכוח הצבאי, במיוחד הסד"כ הלוחם בצה"ל. ואולם המערכת בחרה להטיל את כל הנטל הנוסף על הציבור שכבר משרת ממילא, בסדיר ובמילואים. הדבר רק הגביר את הכעס בציבור המשרת על הפטור הגורף לו זוכים הסקטורים שאינם משרתים, ובראש וראשונה הציבור החרדי, בעוד המשרתים מחרפים את נפשם ונושאים בנטל כבד מבעבר בבית ובמקום העבודה.

לאור זאת, יש לבחון לעומק את הכשלים שהביאו לפסילה משפטית וציבורית של תיקוני חקיקה קודמים, ואת הבעייתיות שבהצעת החוק הקיימת ובאלטרנטיבות המוצגות במערכת הפוליטית – ולשרטט את קווי המתאר של חקיקה אפשרית ונכונה.

אחריותה של מערכת הביטחון למצב

לפני דיון בחקיקה עצמה ובמאבק הפוליטי סביבה, חשוב לציין שאין לנקות את שר הביטחון ואת הדרג הצבאי הבכיר מאחריותו למצב. תיקוני החקיקה נוסחו על פי עמדת הצבא ובשותפות פעילה של לובשי מדים, וגורמים צבאיים בכירים אף הציגו אותם בעצמם בתדרוכים לתקשורת: הארכת שירות החובה לבנים ל-36 חודשים (עם סמכות לשר הביטחון לקצר עד ל-28 חודשים לבעלי תפקידים מסוימים), וכך בתיקונים ביחס למילואים, המעלים את גיל הפטור ל-45, ומכפילים פי כמה את תקרות השירות השנתיות - 42 ימים לחייל מילואים, 70 יום למפקד ולא פחות מ-84 ימים לקצינים.

רק לאחר ביטויי הזעם הציבורי והאיום בפנייה לבג"צ, הבינה המערכת הצבאית, שהיא שותפה להכבדה קשה של הנטל על אלה שמשרתים – ובמקרה של המילואים, על אלה שכבר שירתו למעלה ממאה ימים רצופים, נטלו חלק פעיל וחשוב בלחימה וצפויים לתקופת שירות נוספות עוד השנה – בעוד המגזרים שאינם משרתים, ובראשם החרדים, אינם תורמים דבר.

דבריו של הרמטכ"ל, לפיהם "כולם צריכים להתגייס להגנה על הבית. זוהי תקופה אחרת, מה שהיה לפני, נכון שייבחן שנית. ... המלחמה הזו ממחישה את הצורך לשנות. להצטרף לשירות, להגן על הבית", הם לא רק בבחינת מאוחר מדי, אלא אף מתקבלים בספקנות לנוכח העובדה שצה"ל היה שותף פעיל לניסוח החקיקה, ללא כל דרישה מצידו מן הדרג הפוליטי להרחיב את בסיס הגיוס והנשיאה בנטל.

אטימותה של המערכת ניכרה גם בצעד אחר שנקטה: קיצור תקופת הלימוד במכינות, שנות השירות הקדם-צבאיות ותקופת הלימוד של חלק מהמשרתים במסלול ההסדר, לטובת גיוס מוקדם לשירות פעיל. זאת באופן גורף ומוגזם, גם כהודאת קציני הצבא עצמם, ועל חשבון מי שמיועדים לשירות משמעותי. מהלך זה כבר הביא לפנייה לבג"צ ולמחאה ציבורית, עד כדי

קריאות לא להתגייס כלל – מהלכים הצפויים להתעצם פי כמה אם יעברו תיקוני החקיקה הנוכחיים.

אין בכך חדש: מערכת הביטחון נקטה תמיד גישה מתחמקת ביחס לגיוס החרדים, והעדיפה להכביד את הנטל על הציבור המשרת על פני הצורך בשוויון חברתי. בג"צ אף ביקר גישה זו של המערכת במילים חריפות בשני פסקי הדין הנוגעים ל"חוק טל", בשנים 2007 ו-2012. גם חוק הגיוס שעבר בקריאה ראשונה ב-2018, ואשר לדברי שר הביטחון דאז אביגדור ליברמן "נוסח על ידי הצבא", היה מלא פרצות, נטול שיניים של ממש ואף נעדר יעדים בחוק למימוש. כשבאים להאשים – בצדק – את המערכת הפוליטית, ובוודאי את הממשלה הנוכחית, במתן יד להשתלטות משירות, יש לזכור כי צה"ל שותף לה במידה רבה.

הנטל על אנשי המילואים

מלחמת "חרבות ברזל" היא המערכה העצימה ביותר (מבחינת דרישות כוח האדם וכמות הנפגעים) מאז מלחמת לבנון הראשונה, והארוכה ביותר מאז מלחמת ההתשה. נטל השירות על אנשי המילואים ביחידות הלוחמות בתפקידים נדרשים הוא רב-ממדי, הן בשל אורך השירות – רבים מהם היו בשירות פעיל מעל למאה ימים, וצפויים לקריאה לתקופה של יותר מחודש עוד ב-2024 – והן בשל חוויות הלחימה העזות.

נטל זה כבד עוד יותר **באופן יחסי**, שכן שיעורם של אנשי המילואים באוכלוסייה הכללית קטן משמעותית מבעבר, דבר שיש לו השלכה על ביטחונם התעסוקתי (יש מועמדים רבים לאותו תפקיד שאינם משרתים ולא ייעדו חודשים ממקום העבודה), הנטל על משפחותיהם והאפקט הפסיכולוגי של היותם מעטים יחסית. לשם המחשה, מספרם המוחלט של אנשי המילואים שגויסו או התנדבו לשירות ב-7 באוקטובר דומה למספר המגויסים ב-8 באוקטובר 1973 – מתוך אוכלוסייה שגדלה מאז פי יותר משלושה ולאחר תקופה ארוכה שבה נטל המילואים היה מזערי יחסית למה שהיה מקובל לפני חמישים שנה (הגדרת "משרת מילואים פעיל" בחקיקה הייתה בשנים האחרונות שירות מצטבר של 20 ימים בשלוש שנים).

אנשי המילואים התגייסו למלחמה מתוך הכרה שלמה בצדקתה ומוטיבציה גבוהה, ואולם ספק אם אלה יישארו כך ככל שהמלחמה תתארך, והנטל המשפחתי, הנפשי והכלכלי יתעצם. המוטיבציה לשירות בתקופות המילואים הבאות שאליהן ייקראו, שלא על רקע תחושת החירום שרווחה ב-7 באוקטובר ובסבירות גבוהה גם לנוכח ויכוח ציבורי על אודות המשך המלחמה, צדקתה ואי-קבלת האחריות למחדלים שהביאו למתקפת חמאס, עלולה להיות נמוכה בהרבה.

קיבוע בחוק של תקופות שירות ארוכות פי כמה וכמה ממך שדור המילואימניקים הנוכחי, המעסיקים שלהם ובני משפחותיהם, היו רגילים לו, וקריאה בפועל לביצוען, עלולים לשחוק במהירות את המוטיבציה לשרת, ולהביא למשבר דומה לזה שחוזה מערך המילואים באמצע שנות השמונים, ככל שהתארכה השהות בלבנון.

המצב החוקי והמעשי הנוכחי ביחס לגיוס החרדים

בג"צ ביטל בשנת 2017 את תיקוני החקיקה שנועדו ליצור מסלול מיוחד לגיוס החרדים, ומאז לא נחקקו סעיפים חדשים המאפשרים מתן דחיית שירות שכוז. הסעיפים האחרונים שנחקקו בהוראת שעה פקעו בתחילת יולי 2023. ולמעשה שורר מאז מצב שבו יש לגייס את כל בני ה-18 במסגרת חוק שירות ביטחון.

ביוני 2023 אישרה הממשלה לשר הביטחון לא לגייס בחורי ישיבות עד לחקיקת חוק גיוס חדש, ואולם החוקיות של צעד זה מוגבלת. לדברי היועצת המשפטית לממשלה בתשובתה לבג"צ, אם לא יחלו עד סוף מארס השנה תהליכי חקיקה שתהיה חובה לסיים עד סוף יוני, לא תהיה עוד אפשרות חוקית לדחות את שירותם של חרדים החל מאמצע השנה.

לא ברור איך בכוונתה של הממשלה להתמודד עם מצב זה. ברור אף לחבריה שעיגון בחוק של הפטור הגורף משירות לחרדים, כפי שתוכנן ונוסח קודם למלחמה, לא יעבור באקלים הציבורי הנוכחי, ויש לו מתנגדים רבים אף בתוך הקואליציה הנוכחית עצמה. ודאי שכל הסדר זמני ייתקף בבג"צ, שספק אם תהיה לו עילה שלא לבטל אותו. אחרי שנים רבות של דחייה, נדמה שהגיע רגע האמת.

מספרי החרדים המתגייסים בפועל הם מזעריים, גם תחת הגדרה מרחיבה של "מיהו חרדי" (ההגדרה בחקיקה משנת 2014 התייחסה לאדם שלמד שנתיים מתוך ארבע שנות הלימוד האחרונות עד גיל 18 במוסד לימוד המוכר כחרדי כאל חרדי לצרכי מכסות הגיוס). מסגרות שהוגדרו כ"חרדיות" – גדוד "נצח יהודה" למשל – מלאות היום בעיקר בנוער נושר מהמערכת החרדית ובצעירים מהמגזר הדתי-לאומי ("חרד"לים). צה"ל הודה בהזדמנויות שונות כי מספרי החרדים שגויסו בפועל נופחו, בניסיון לעמוד ביעדי הגיוס.

מצב זה חמור במיוחד לנוכח העלייה המתמדת בשיעור החרדים מתוך סך המלש"בים: בשנת 2020 עמד מספר מקבלי דחיית שירות על פי "תורתנו אומנותו" על כשישית מן המחזור, ואולם על פי נתוני המכון הישראלי לדמוקרטיה, כבר בשנת 2030 צפוי שיעור החרדים באוכלוסייה היהודית מתחת לגיל 20 לעמוד על 25%, דבר שעלול להביא לקריסה מוחלטת של מודל צבא העם.

אופי החוק הרצוי לגיוס חרדים על פי פסיקות בג"צ

לאחר שעתירות קודמות בעניין שירות החרדים נידחו על ידי בג"צ על הסף, קבע בית המשפט בשנת 1988 (בג"צ רסלר נגד שר הביטחון) כי הסוגייה היא שפיטה על ידו, ומאז דן בה פעמים רבות ואף פסל חוקים שונים בנושא.

מן הפסיקות בשני העשורים האחרונים עולה תמונה ברורה למדי של חוק שיוכל לזכות לאישור בית המשפט. ברור גם לשופטים כי אין יכולת מעשית ליצור שוויון מיידי בנטל השירות, וניסיון

לעשות זאת אף עלול להיות מזיק. ואולם הוא מבקש לראות חוק שיהיה תכליתי, ויכלול יעדים ברורים ומסלול נראה לעין לשינוי המצב הנוכחי, שבו אחד מכל שישה גברים המועמדים לשירות ביטחון פטור למעשה משירות בכוח "תורתו אומנותו", מצב התורם משמעותית גם לכך ששיעור ההשתתפות של גברים חרדים בשוק העבודה הוא כמחצית מהשיעור בקרב כלל האוכלוסייה. בהקשר זה יש להבהיר, שנוסח החוק שתוכנן קודם למלחמה, אשר נעדר "מכסות" ויעדים וממילא סנקציות בגין הפרתם, מפר הפרה בוטה של עיקרון זה.

בית המשפט מדגיש את אופי השירות, החייב לטעמו לתרום לביטחון, ולא רק על מספר המשרתים. בפסק דין "חוק טל" ב-2012 אומרת השופטת דורית בייניש כי "אין הנתונים המספריים חזות הכל". בית המשפט שם דגש על אופי השירות, החייב לטעמו לתרום לביטחון, ולא רק על מספר המשרתים. בפסק דין "חוק טל" בג"צ מבקר בחריפות את השירות האזרחי במערכות החינוך, ופוסל את העדפת החוק ההוא לשירות אזרחי על פני שירות צבאי.

בית המשפט מקבל את הגישה לפיה כפייה מיידית של שירות על הציבור החרדי אינה אפשרית ואינה ראויה, אך עומד על כך שבחקיקה חייבים להיות יעדים כמותיים ברורים, תמריצים אמיתיים לגיוס, ולוחות זמנים ליישום. אומרת השופטת בייניש: "כל עוד החוק אינו קובע אמות מידה או יעדים לביצועו, הגשמת התכליות נתונה לחסדי הרשות המבצעת, שחופשיה לבחור אם וכיצד ליישם את החוק". גם בפסק הדין שפסל את חוקי הגיוס ב-2017 אומרת השופטת מרים נאור דברים דומים, ומכנה את החוק שנפסל "חסר שיניים".

עוד קיבל בית המשפט שאחת מתכליות החוק היא הגברת יציאה של חרדים לשוק העבודה, אך אינו רואה בכך תכלית המצדיקה ויתור מוחלט על שירות ביטחוני משמעותי. בהקשר זה ברור גם שהמצב הנוכחי, בו הממשלה מגדילה מאוד את הקצבאות לאברכים בלי לקדם ולו בדבר את גיוס החרדים לצבא, סותר גם את התכלית התעסוקתית שהיתה לחוקי הגיוס הקודמים.

אופציות חליפיות למודל הקיים - ויתור על גיוס החרדים, שאינם לומדים באמת אלא נאלצים להיות רשומים בישיבה כדי שלא לשרת, ולכן גם מנועים מעבודה.

בין הרעיונות האלה ניתן למנות מתן פטור גורף מגיוס לבני הישיבות לעשר שנים (הצעה שהעלה בשעתו ח"כ אלעזר שטרן), ביטול אופציית הדחיית השירות, דבר שיגרום לכך שצעיר או יגויס או יהיה פטור מיידית, וכן התניית זכויות בחובות – מי שלא יגויס לא יקבל מן המדינה זכויות, הן בהטבות כספיות ישירות כדוגמת הקצבאות לאברכים והן זכויות אחרות.

להצעות אלה יש בסיס במציאות, שכן הניסיונות השונים לגייס חרדים נחלו כשלון חרוץ. ואולם בעצם עיגובן בחוק יש ויתור למעשה על גיוס החובה ומודל צבא העם, שכן אי אפשר יהיה להחיל על צעירים שאינם חרדים חובה שלא תהיה קיימת עבור מגזר אחר. מהלך שכזה לא רק יפגע בגיוס לצה"ל, אלא יעורר זעם ציבורי מוצדק – בוודאי בעת הנוכחית, כשמשמעות השירות

וסיכון החיים מומחשים מדי יום במספרי הנפגעים במערכה. התניית זכויות בחובות תיתקל גם היא באותם קשיים, ואף תיצור מצב בלתי אפשרי אל מול הציבור הערבי, שאינו מגויס לשירות מסיבות מובנות.

המלצות - קווי מתאר לחקיקה הרצויה

הוראות שעה

הנימוקים המופיעים בדברי ההסבר לתיקונים המבוקשים לחוק נשענים כולם, כאמור, על צרכי השעה, והצפי לשנים הקרובות. אלה הם נימוקים כבדי משקל, המצדיקים את הכבדת הנטל על הציבור המשרת, ואולם תוקפם בזמן מוגבל: השורות החסרות יתמלאו במגויסים חדשים, מצב המלחמה עשוי להשתנות עם השגת יעדיה, הסדרים מדיניים ורגיעה במתיחות בזירות השונות, וצפויה התייצבות בתכניות ההגנה לאחר חזרת התושבים לבתיהם בדרום ובצפון.

בנוסף, צפויה בשנים הקרובות עליה משמעותית במספר המתגייסים, לנכוח העלייה החדה בילודה בשנים 2005 – 2012 (מחזורי הגיוס 2023 - 2030). על פי נתוני הלמ"ס צפוי פוטנציאל המתגייסים לעלות בשנים אלה ביותר מרבע, ומספרם בפועל יעלה משמעותית גם בהינתן אחוזים גבוהים יותר של צעירים הסקטורים שאינם מתגייסים כרגע. צפוי גם מיצוי טוב יותר של הפוטנציאל ללחימה בקרב הנשים, לאחר הצטיינותן של נשים רבות בקרב המערכה הנוכחית. אין גם לדעת מה יהיו צרכי הביטחון העדכניים והצפויים לקראת סוף העשור.

יש לחוקק את התיקונים המאריכים את שירות החובה ומכבידים את הנטל על משרתי המילואים כהוראות שעה, שתוקפן לא יותר מחמש שנים. ניסיון העבר מלמד, כי הכבדת נטל שחוקקה כחוק קבוע שונתה רק בקושי רב ובאיחור משמעותי. הוראת שעה תחייב בחינה של המצב לאמיתו בעוד מספר שנים.

מחויבות לקיצור שירות החובה בתפקידים שאינם נדרשים לשירות ארוך

בהסכם לתר"ש "מעלות", שקבע הגעה בתוך מספר שנים לשירות ממוצע של 28 חודשים, הודתה מערכת הביטחון למעשה כי כמחצית ממשרתי החובה אינם דרושים לה לתקופת שירות מלאה, והיא מעדיפה לשחרר אותם לשירות מוקדם מטעמים תקציביים וכדי להקל על הנטל הכלכלי של שירות החובה על המשק. מצב בסיסי זה לא השתנה בשל הצורך החדש להגדיל את המערך הקרבי בעקבות המלחמה: המספרים (36 חודשים במקום 32 לקרביים ובעלי תפקידים נחוצים) אמנם השתנו, אך הצורך הדיפרנציאלי ותועלתו נותרו בעינם. מנגד, קיצור שירות בתפקידים האחרים ל-24 חודשים יש דיפרנציאליות חריפה מדי, העלולה לאורך זמן לפגוע במוטיבציה לשירות משמעותי.

יש לקבוע בחוק כי תוך מספר שנים יגיע השירות בצה"ל, כולל קיצור שירות בסמכות שר הביטחון עד ל-28 חודשים, לממוצע כלל-צה"לי של 32 חודשים - אותו היגיון שהיה בהסכם "מעלות", אך במספרים שונים.

חשיבותו של שירות בעל משמעות ביטחונית, ולא כל תכלית אחרת

מפסיקות בג"צ, כמו גם מבחינה של צרכי השעה ומן הנימוקים להכבדת נטל השירות, עולה בבירור כי מעשית וערכית, שירות החובה צריך להיות בעל תוכן ביטחוני – בחזית או בעורף, בצה"ל או בגוף אחר. זוהי גם החולשה העיקרית של הצעות אלטרנטיביות לחקיקה המוצעת על ידי הממשלה הנוכחית, כדוגמת מתווה "שירות ישראלי" (של סיעת המחנה הממלכתי) או "חוק הגיוס הלאומי" (יש עתיד), הרואות בשירות אזרחי במערכים שמשמעותם אינה ביטחונית (חינוך, למשל) חלופה ראויה לשירות ביטחוני.

אירועי ה-7 באוקטובר והמלחמה כולה הבליטו את צרכי הביטחון בעורף: ביטחון פנים ותחושת ביטחון אישי, מענה מהיר למתקפות רצח וטרור על אזרחים, בנוסף לחילוץ והצלה, טיפול רפואי וזיהוי חללים, שמירת סדר ושאר מאפיינים של הביטחון בעורף לנוכח ירי מאסיבי של טילים ורקטות על ריכוזי אוכלוסייה. רק כדוגמה אחת, כיתות הכוננות שהוקמו במאותיהן כמעט בכל ישוב בארץ הן פיתרון יקר (אנשיהן גויסו למילואים בצו 8) ולא מעשי לאורך זמן.

קיימת מחלוקת משפטית – ערכית בדבר ההצדקה של כפיית שירות למטרה שאינה קשורה בחובתה של המדינה להגן על אזרחיה בדרך של קיום ארגונים ביטחוניים. בנוסף, שירות אזרחי ללא משמעות ביטחונית הוא פתח להונאה (כפי שקבע גם בג"צ בביקורתו של שירות במערכת החינוך), ופוגע קשות בעובדים שמעמדם חלש במיוחד במערכות אלה. נזקו החברתי גדול מתועלתו המפוקפקת בשירות המדינה.

יש להקים שירות אזרחי-ביטחוני, חליפי לשירות הצבאי – תוך שמירה של סמכותה של מערכת הביטחון לגייס לצה"ל כל מי שתבחר בו – במסגרות כזו המכונה (על הנייר) "המשמר הלאומי", מערכי חילוץ והצלה וגופים כמשטרת ישראל, שב"ס, ארגוני המודיעין וגופים אחרים שמשמעותם ביטחונית כמפורט בחוקים שונים. שירות שכזה יהיה המענה הראוי להרחבת בסיס הגיוס, והעמקתו בקרב קהילות שאינן מתגייסות. אין לגייס צעירים לשירות לאף תכלית אחרת. עם ביסוסו של השירות האזרחי-ביטחוני יש לבטל בהדרגה את מסגרות השירות החליפי הקיימות.

קביעה בחוק של יעדים ברורים, כמותיים ועולים מדי שנה לגיוס חרדים

בית המשפט ברור מאוד בביקורתו על כך שחוקים קודמים לא כללו יעדים ברורים לגיוס. כדברי השופטת בייניש, חוק טל (וחוקים אחרים שבאו אחריו, כדוגמת תיקון 21 משנת 2015 או החוק שעבר בקריאה ראשונה ב-2018) "אינו כולל אמות מידה למתן פטור משירות צבאי ואין בו

יעדים לגיוס לצבא או להצטרפות לשירות אזרחי. אין בחוק מסגרות ביניים לבחינת התקדמות היישום של החוק ואין בו כל אמצעי פיקוח על יישומו. אף אין בחוק קביעה המחייבת שירות משמעותי – מכל סוג שהוא – לכל. המשמעות היא שיישום החוק תלוי במידה מכרעת ברצונם של בחורי הישיבות לבחור באחד המסלולים הקבועים בו".

יש לקבוע בחוק יעדים כמותיים שנתיים לגיוס זה, שילכו ויעלו מידי שנה עד הגעה לשיעורי גיוס דומים בכל המגזרים והחלת חובת גיוס כללית שווה לכולם. יעדים אלה צריכים, לכל הפחות, להתחיל מנקודה מספרית שווה לזו שלה התחייבה המערכת בחוקי גיוס קודמים, כמו תיקון מס' 19 לחוק שירות ביטחון (2014).

גיל פטור של 23 שנים

במהלך הדיונים על חקיקת הגיוס קודם למלחמה עלתה האפשרות להוריד את גיל הפטור משירות סדיר עד ל-21. היא נתמכה על ידי משרד האוצר, מתוך גישה של "ממילא החרדים לא יגויסו, לפחות שייצאו לשוק העבודה" – כלומר, הורדת גיל הפטור תייתר את הצורך של צעירים חרדים שאינם לומדים באמת להישאר בישיבות רק כדי שלא יגויסו לצבא, ותאפשר להם לעבוד באורח חוקי מגיל צעיר. ההתנגדות הציבורית למהלך זה, בשל העובדה שיש בו פטור-למעשה לסקטור החרדי (דחיית שירות קצרה יחסית ואז פטור מלא), הביאה את צה"ל להצהרה שמבחינתו, גיל הפטור המינימלי לא יכול להיות נמוך יותר מ-23. לגיל 23 מספר יתרונות: הוא נמוך יותר מגיל הפטור הקיים (29 לגברים, 26 לנשים), אך עדיין רחוק מספיק מגיל 18 כדי שלא ליצור תחושה שמי ששירותו נדחה יזכה לפטור-למעשה מהשירות בכלל.

מאידך, גיל 23 גם עונה לאחד החששות העיקריים של הציבור החרדי: החשש מאובדן צביון החיים החרדי של הצעיר המגויס. גיל 21 מסומן גם על ידי גורמים חרדים כגיל הקריטי, שבו רוב האברכים מתחתנים ומתקבע אורח החיים שלהם, ומעליו הם "חסינים" יותר מפני ההשלכות של מגע עם הציבור הרחב במסגרת שירות החובה.

יש לקבוע את גיל הפטור מגיוס על 23, ללא חריגים

מיסוד של מערכי הגיוס במערכת הביטחון

שר הביטחון מינה לאחרונה את אלוף (דימ.) אליעזר שקדי, לשעבר מפקד חיל האוויר, לפרויקטור לענייני גיוס חרדים. ואולם ההיסטוריה (והמצב הנוכחי) של פעולתה של המערכת בתחום זה מעלה חשש שמינוי פרויקטור, גם איש רב ניסיון כשקדי, לא יביא לשינוי של ממש – מה גם שעד כה לא נקבעו כל תקציב או מנגנון המיועדים להגדלת הגיוס בציבור החרדי.

הביקורת הקשה שמתח בג"צ בפסקי הדין השונים על אוזלת ידה, ולעיתים הזנחתה המכוונת, של המערכת ביחס לגיוס חרדים, כולל מספרים מוטעים ומנופחים שנמסרו לגורמי הביקורת השונים, מדגישה עוד יותר את הצורך למסד בחוק – לאחר עבודת מטה מסודרת – גופים

במשרד הביטחון ובצבא, שתפקידם המוצהר ואחריותם יהיו להעמיק את הגיוס בקרב האוכלוסיות הלא-מתגייסות, וחרדים בראשן.

סיכום

הכבדת הנטל על הציבור המשרת בדרך של הארכת השירות בסדיר ובמילואים, הזוכה להבנה בציבור לנוכח מאורעות המלחמה והתמשכותה, אינה יכולה להיעשות ללא דיון של ממש, הן בשל משמעותה למשרתים ועל אחת כמה וכמה בשל העובדה שחלק גדל והולך בציבור היהודי אינו נושא בנטל כלל. לכן נתקלו תזכירים החקיקה האחרונים שהציגה מערכת הביטחון בהתנגדות, שבסבירות גבוהה תגיע להכרעה בבג"צ, תהיה נושא בולט במחלוקת הציבורית-פוליטית המתחדשת ואף עלולה להשפיע על המוטיבציה לשירות משמעותי ולשירות בכלל בקרב הציבור המתגייס.

יחד עם המשבר החוקתי הצפוי בשל אי-חקיקת חוק גיוס לחרדים, ניצבת המערכת הממשלתית-ביטחונית בפני אתגר חמור, שמהתנהגותה בפועל עולה כי אינו מובן או שהיא מתעלמת ממנו משיקולים פוליטיים. משבר זה חייב להיות הזדמנות לחקיקה ריאלית, לאחר דיון ציבורי ופרלמנטרי ראוי, שתהפוך את ההלם מאירועי ה-7 באוקטובר ואת ההתגייסות למלחמה לקרש קפיצה לטיפול ראוי באחת הסוגיות הנפיצות ביותר בשיח הישראלי. על מערכת הביטחון, הייעוץ המשפטי והגורמים הפוליטיים לנהוג באחריות, אחרת עצם השירות בצה"ל ומודל צבא העם עלולים לעמוד בסכנה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט